

Anastazego Synaita teologia klimatu

Anastasius the Sinaite's Theology of Climate

Ks. Marek Gilski¹, Ks. Damian Wąsek²

Abstract: This article aims to answer the question of what place the climate issue has in Anastasius Sinaite's theological reflection. It consists of two parts: the first presents the image of God emerging from the Sinaite's analyses, while the second focuses on man's responsibility, whose decisions are conditioned by many factors, including climate. The main conclusions include: 1. In his work *Quaestiones et responsiones*, Anastasius refers to climate-related issues more than twenty times. He mentions climate change, the characteristics of climates, the different types of climates and their effects on humans. 2. Life expectancy, diseases, and epidemics in the vast majority of cases are, in the view of Anastasius the Sinaite, related to climate and diet and not to morality or adherence to the correct religion. 3. Sinaite theological reflection can be developed in at least three directions. First, it allows linking ecological issues to construct a correct image of God. Second, it sensitizes the connection between environmental devastation and human suffering, an essential area of mercy theology understood as "healing wounds". Third, it builds a broad context for the inculturation of the Church's teaching, as it points out the role of various climatic factors on human attitudes and behaviour. Anastasius' thought also seems to provide serious arguments for modern evolutionary theology. This is because it makes it possible to locate its crucial claim about the autonomy of the laws of nature in the ancient tradition.

Keywords: ecology; Anastasius the Sinaite; climate

Bez wątpliwości ekoteologia jest jednym z podstawowych pól zainteresowań papieża Franciszka. Tym samym refleksja na temat zmian klimatycznych i ochrony przyrody stanowi istotną część współczesnego nauczania Kościoła. Zagadnienia z tego obszaru znajdują się w większości papieskich dokumentów, a trzy z nich zostały im poświęcone w całości. Czytając encyklikę *Laudato si*³, rozumiemy świat jako zagrożoną przestrzeń komunikacji z Bogiem. Troska o środowisko naturalne wpisana

¹ Ks. dr hab. Marek Gilski, profesor uczelni, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków; e-mail: marek.gilski@upjp2.edu.pl; ORCID: 0000-0003-4588-2038.

² Ks. dr hab. Damian Wąsek, profesor uczelni, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków; e-mail: damian.wasek@upjp2.edu.pl; ORCID: 0000-0003-1349-1411.

³ Franciszek, *Encyklika „Laudato si”*, Kraków 2015.

jest też w klucz miłosiernego podejścia do tych, którzy na zmianach klimatycznych tracą najwięcej. Adhortacja *Querida Amazonia*⁴ wytycza nowe drogi dla ewangelizacji, troski o środowisko i ubogich. W adhortacji *Laudate Deum*⁵ papież wezwał do odpowiedzialnej polityki klimatycznej, wynikającej z pokornego uznania przez człowieka własnego miejsca w świecie i odpowiedzialności za pozostałe stworzenia. Wszystkie te dokumenty doczekały się wielu komentarzy⁶, ale prawie wcale nie pojawiają się w nich nawiązania do pierwotnej tradycji Kościoła.

Wydawać by się więc mogło, że teologiczna refleksja na temat klimatu to pewne *novum* w Kościele i wynik rosnącej w ostatnim czasie świadomości ekologicznej. Niektórzy wskazują wprawdzie, że jednym z prekursorów takiego myślenia był Franciszek z Asyżu i zapoczątkowana jego wystąpieniami szkoła franciszkańska, ale rzadko sięga się jeszcze wcześniej. Wnikliwa analiza źródeł patrystycznych pozwala na odkrycie ciekawych wątków teologii klimatu już u Anastazego Synaity.

Żyjący na przełomie VII i VIII wieku na górze Synaj mnich Anastazy napisał co najmniej kilkanaście dzieł. Są to zarówno homilie, komentarze do Pisma Świętego, traktaty teologiczne, apoftegmaty, jak i utwory, które mają postać odpowiedzi na pytania. Chociaż nie ma wśród nich dzieła, które byłoby w całości poświęcone klimatowi, to jednak z kart jego *Quaestiones et responsiones* wyłania się myśl Synaity przede wszystkim na temat zmian klimatycznych oraz wpływu klimatu na życie ludzkie⁷.

⁴ Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska „Querida Amazonia”*, Poznań 2020.

⁵ Franciszek, *Adhortacja apostolska „Laudate Deum”*, Poznań 2023.

⁶ Wybrane komentarze dotyczące ekoteologii papieża Franciszka to: T. Grabińska, *Bezpieczeństwo ekologiczne według Laudato si’ w perspektywie nauczania Jana Pawła II*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań. Źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si’*, red. J. Poznański – S. Jaromi, Kraków 2016, s. 55-65; S. Jaromi, *Ekologia integralna i franciszkańska*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań. Źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si’*, red. J. Poznański – S. Jaromi, Kraków 2016, s. 127-130; K. Kaproń, *Południowoamerykańskie praźródła encykliki Laudato si’*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań. Źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si’*, red. J. Poznański – S. Jaromi, Kraków 2016, s. 30-33; K. Leśniewski, *Inspirujący wpływ Patriarchy Bartłomieja I na Encyklikę Laudato si’*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań. Źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si’*, red. J. Poznański – S. Jaromi, Kraków 2016, s. 69-75; C. Pertini, *Terra futura. Rozmowy z papieżem Franciszkiem o integralnej ekologii*, Lublin 2021.

⁷ Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones*, ed. M. Richard – J.A. Munitiz, Turnhout – Leuven 2006.

Anastazy nie interesował się tymi kwestiami z perspektywy czysto teoretycznej. Zagadnienia klimatu i jego zmian pojawiały się w jego refleksji z racji zadawanych mu pytań i różnych losowych zdarzeń. Umieszczał tym samym tę problematykę w kontekście teologicznym.

Ostatnie dekady przyniosły spore zainteresowanie myślą mnicha z Synaju, co wiąże się zarówno z wydaniem krytycznym kilku jego pozycji⁸, jak i z ich tłumaczeniami na języki nowożytny⁹. Także na gruncie polskim pojawiają się publikacje poświęcone Anastazemu¹⁰. Jego refleksja nad znaczeniem klimatu nie była jednak dotychczas przedmiotem żadnego studium. Pewne pojedyncze wzmianki na ten temat można znaleźć w dziełach Uthemanna¹¹ i Binggeli'ego¹².

Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, jakie miejsce w teologii Anastazego Synaity zajmuje kwestia klimatu. Tak postawiony problem sprowadza się do szeregu pytań szczegółowych. Czy klimat ma znaczenie dla życia ludzkiego? Jakie są konsekwencje zmian klimatycznych? Jaki obraz Boga wyłania się z faktu, że klimat różnych miejsc na ziemi jest inny? Ile miejsca w teologii mnicha z Synaju zajmuje

⁸ Anastasius Sinaita, *Sermones duo in constitudinem hominis secundum imaginem Dei, necnon opuscula adversus monotheletas*, ed. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 1985; Anastasius Sinaita, *Viae Dux*, ed. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 2006; Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones*.

⁹ Anastasios of Sinai, *Questions and Answers*, tł. J.A. Munitiz, Turnhout 2011; Hiéromeine Nicolas (Molinier), *Anastase le Sinaïte, Trois Homélie*, Paris 2013; Anastasio Sinaita, *Domande e riposte bizzarre*, ed. M. Richard – J.A. Munitiz, tł. S. Rinaldi, Bologna 2018; Anastazy Synaita, *Pytania i odpowiedzi*, ed. i tł. M. Gilski – D. Piasecki, Kraków 2023 (wszystkie tłumaczenia przytoczone w artykule pochodzą z tego wydania); Anastazy Synaita, *Homilia na temat Psalmu VI*, tł. D. Piasecki, VoxP 88 (2023) s. 249-276. Tłumaczenie drugiego rozdziału *Viae dux* znajduje się w: M. Przyszychowska, *Czy O definicjach (Liber de definitionibus) Pseudo-Atanazego z Aleksandrii to drugi rozdział Przewodnika (Viae Dux) Anastazego z Synaju?*, „E-Patrologos” 4/1 (2019) s. 50-92.

¹⁰ D. Piasecki, *Mysterium mortis w ujęciu Anastazego Synaity*, VoxP 75 (2020) s. 415-430; D. Piasecki, *Pastoralne wskazania Anastazego Synaity na podstawie wygłoszonej homilii Oratio de Sacra Synaxi*, VoxP 79 (2021) s. 347-362; S. Drzyżdzyk – M. Gilski, *Koncepcja jałmużny w Quaestiones et responsiones Anastazego Synaity*, VoxP 79 (2021) s. 99-112; S. Drzyżdzyk – M. Gilski, *Niezwykłe historie z udziałem dzieci w apoftegmaty Anastazego z Synaju*, VoxP 89 (2024) s. 175-186.

¹¹ Por. K.-H. Uthemann, *Anastaios Sinaites. Byzantinisches Christentum in den ersten Jahrzehnten unter arabischer Herrschaft*, t. 1, Berlin – Boston 2015, s. 8.

¹² A. Binggeli, *Anastase le Sinaïte: Récits sur le Sinaï et Récits utiles à l'âme. Edition, traduction, commentaire*, Paris 2001, s. 338, 354, 408, 424.

kwestia klimatyczna? Odpowiemy na te pytania, analizując jego dzieło pt. *Quaestiones et responsiones*.

Na wstępie konieczne wydają się dwie uwagi. Gdy Anastazy pisze o zmianach klimatycznych („κατὰ τὴν ἀέρος [...] κίνησιν”)¹³, to nie ma na myśli ani ocieplenia, ani oziębienia klimatu. Chodzi mu albo o zmienność pór roku, albo o migrację ludzi, której efektem jest życie człowieka w innych warunkach klimatycznych. Mnich z Synaju dostrzega wpływ obu tych czynników na ludzkie życie. Albowiem ani zmienność pór roku, ani przemieszczanie się ludzi nie pozostają bez wpływu na zdrowie i życie człowieka.

Druga kwestia dotyczy oddziaływania klimatu na ludzką kondycję. Anastazy nie zawsze precyzyjnie wskazuje wyłącznie na klimat jako decydującą przyczynę zmian. Niejednokrotnie wymienia go w szerszej grupie elementów znaczących dla ludzkiej egzystencji, nie określając specyficznej roli akurat tego czynnika.

Refleksja Synaity nad klimatem idzie w dwóch kierunkach, które wyznaczają strukturę artykułu: *explicite* przestrzega on przed bluźnierstwami pod adresem Boga za zdarzające się nieszczęścia, a *implicite* podkreśla ograniczoną odpowiedzialność człowieka za pewne sytuacje i decyzje. Tak więc refleksja nad klimatem służy Anastazemu do konstruowania poprawnego obrazu zarówno Boga, jak i człowieka.

1. To klimat, a nie Bóg odpowiada za ludzkie tragedie

Refleksja nad klimatem służy mnichowi z Synaju do apologii. W obliczu oskarżeń, że to Bóg jest sprawcą chorób, epidemii i w konsekwencji śmierci wielu ludzi, Anastazy podejmuje naukową refleksję na temat przyczyn różnych zjawisk.

1. Odnosnie do tej kwestii niektórzy zdawali się twierdzić, że Bóg dopuścił tego typu cierpienia wśród nas, ponieważ nas kocha, lecz tego typu uzasadnienie jest niemożliwe do przyjęcia dla wszystkich. Mnie natomiast wydaje się, że to zależy od pochodzenia, klimatu (ἔξ ἀέρου), urozmaicenia pokarmów i napojów, nadmiernego picia wina i obżarstwa.

2. Dowodem na to, że istnieją takie klimaty (ἀέρες), są mieszkańcy Ailas, którzy nigdy nie cierpią na podagrę. A dowodem na to, że istnieje dieta

¹³ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 28, 19.

pokarmów i napojów, która wywołuje tę chorobę, jest naród żydowski. Bo rzeczywiście oni, ponieważ posiadają bogatą dietę, z dużą ilością mięsa, wina i przypraw, tak wielu jak my, a być może nawet więcej niż my, posiadają okaleczonych, cierpiących na podagrę i opętanych. Arabowie natomiast, ponieważ mają bardziej suchą dietę, a ponadto wywodzą się z pustynnego i suchego klimatu (ἐξ ἄερων καὶ ἐρημικῶν καὶ ξηρῶν), nie mają tak wielu chorych, cierpiących na podagrę, chromych, trędowatych i opętanych. Istnieje także bardzo wiele innych narodów oddających cześć bożkom, a z powodu suchej diety oraz wyraźnie umiarkowanego klimatu (ἄερων εὐκρατῶν), nie zdarzyło się, żeby wystąpiły u nich takie choroby¹⁴.

Odpowiadając na pytanie, dlaczego wśród chrześcijan o wiele częściej niż wśród innych niewierzących ludów zauważa się okaleczonych, trędowatych, cierpiących na podagrę, epileptyków i dotkniętych innymi chorobami, mnich z Synaju wyraźnie wskazuje na klimat jako przyczynę licznych chorób. Kwestie klimatyczne łączy jednak z dietą i genami (ἐκ γένους). To interakcja klimatu, pochodzenia i sposobu odżywiania może skutkować różnymi chorobami. W ten sposób Anastazy wyjaśnia, dlaczego wśród chrześcijan jest więcej chorób aniżeli wśród Arabów, a mniej niż u Żydów. Autor *Quaestiones et responsiones* oczyszcza tym samym obraz Boga, który w jego przekonaniu nie jest odpowiedzialny za te choroby.

Mnich z Synaju polemizuje także z interpretacją jakoby choroba była wyrazem miłości Boga do człowieka. Skoro to nie Bóg zsyła chorobę na człowieka, to nie jest ona wyrazem ani Jego miłości, ani gniewu. To uwarunkowania indywidualne, klimat oraz niewłaściwy sposób odżywiania mogą skutkować pogorszeniem stanu zdrowia. Naukowa refleksja i obserwacja posłużyły Anastazemu do konstruowania racjonalnego wyjaśnienia genezy chorób.

Synaita jest przedstawicielem teorii czterech elementów. To one (woda, powietrze, ogień, ziemia) odpowiadają za wiele dziejących się w świecie procesów. Te elementy to – na mocy woli Boga – jakby rodzice. Zarządzają i kierują naturą ciał. W interakcji z klimatami decydują o przebiegu procesów niszczenia i ożywiania, odpowiadają za procesy tworzenia, przekształcania wszystkich ciał na ziemi, roślin, zwierząt, a także ludzkiego ciała. Również człowiek podlega tym procesom. Ludzkie ciało jest bowiem z tych samych elementów, co ciało zwierząt, ryb,

¹⁴ Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 26, 1-2.

ptaków, które nie zgrzeszyły, a umierają. Życie i śmierć wiąże się z łączeniem i rozdzielaniem się tych elementów¹⁵.

Anastazy podaje szereg przykładów, które mają uzasadnić jego tezę. Na wstępie jednak przestrzega przed bluźnierstwem:

Jest czymś absolutnie koniecznym, żebyśmy zdali sobie z tego sprawę, kiedy zobaczysz ludzi bezbożnych żyjących długo, a pobożnych żyjących krótko, albo znowu, że jeden umiera nagle, podczas gdy inny wcześniej został pozbawiony zdolności do mówienia, że wszystkie dzieci jakiegoś świątobliwego człowieka umierają młodo, a synowie bezbożnego dożywają sędziwego wieku, że jeden, chociaż jest miły Bogu, przez wiele dni umiera w rozpaczliwej agonii, podczas gdy inny, chociaż jest poganinem, odchodzi łagodnie i w pokoju, że jakaś święta kobieta pozostaje bezpłodna, podczas gdy inna, będąc poganką, jest wielodzietna, a następnie, że jedna pobożna kraina nieustannie doświadcza klęsk, podczas gdy w innym pogańskim granicznym regionie nigdy nie występuje zaraza. Jednym słowem, kiedy zobaczysz, że dzieją się te i tego typu przerażające i niezwykle rzeczy, nie dziw się i nie pozwól, żeby w twoim umyśle zrodziła się nieodpowiednia czy bluźniercza (βλάσφημον) myśl, skoro poznałeś dokładnie na podstawie tego, co zostało powiedziane, że wszystkie te i tego typu wydarzenia nie dokonują się bez wiedzy wszystkowiedzącego i przewidującego uprzednio Stwórcy. Jednak to wszystko dzieje się nie w inny sposób, jak tylko za pośrednictwem wprowadzającego ład sterowania, porządkowania i naturalnego zarządzania danego od początku przez Boga stworzonym przez Niego elementom¹⁶.

Nic nie dzieje się bez wiedzy Boga. Jednak długość życia, cierpienie, płodność, zarazy mają swoje naturalne przyczyny. Jedną z nich, jak zaznacza Synaita, jest klimat, a dokładnie interakcja klimatu i żywiołów. Dlatego Anastazy przestrzega przed bluźnierczym myśleniem, które oskarża Boga o skracanie życia, powodowanie cierpienia czy wywoływanie zaraz.

Autor *Quaestiones et responsiones* dostrzega związek klimatu z jakością wody. I tak np. wody Jerycha w czasach Elizeusza powodowały bezpłodność i śmierć (2Krl 2,19-20). Niektóre kraje nigdy nie doświadczyają klęsk, ponieważ „mają klimaty i wody bardziej suche, czyste, nieskażone i zdrowe” (ξηροτέρων πολλάκις καὶ καθαρῶν καὶ ἀρρύπων καὶ

¹⁵ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 28, 6.

¹⁶ Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 28, 25.

ὕγιον αἰῶν ἀέρων καὶ ὕδατων)¹⁷. Mając na uwadze te naturalne czynniki, Bóg nauczył ludzi mądrości zawartej w wiedzy medycznej, aby lekarze ratowali ludzi od śmierci¹⁸. Bóg nie tylko nie odpowiada za bezpłodność i śmierć, ale pomaga ludziom odkrywać mechanizmy odpowiedzialne za nie. Na dowód ścisłego związku między klimatem a długością ludzkiego życia Synaita, który najprawdopodobniej sam był lekarzem, odwołuje się do swoich osobistych odkryć.

Otóż niedawno zdarzyło mi się być nad Morzem Czarnym, w okolicach Soaru i Tetrapyrgii. Tam jest szczególnie trudny, niszczący, palący i septyczny klimat (ἀέρες) podobny do klimatu na Cyprze. Ja odkryłem, że wszyscy więźniowie pracujący w publicznych gospodarstwach pochodzili z Cypru. A kiedy wyraziłem zdumienie i zapytałem o przyczynę tego stanu rzeczy, tamtejsi zarządcy dali mi następującą odpowiedź: Tutejszy klimat (ἀέρες) nie toleruje innych niewolników, jak tylko z Cypru. [Jeden z nich] dodał: Często więźniowie, których przysłano tu z innych regionów, w krótkim czasie ginęli i umierali¹⁹.

Tak więc w przekonaniu autora *Quaestiones et responsiones* wiedza medyczna stanowi istotny czynnik w przeciwdziałaniu śmiertelności czy bezpłodności. A ważnym jej elementem jest dokładna znajomość klimatu. Synaita pisze o filozofach i lekarzach jako o znawcach klimatu. To u nich handlarze niewolników zasięgają opinii w kwestii relacji między klimatem a śmiertelnością.

I rzeczywiście fachowcy z grona dawnych handlarzy niewolników wypytywali filozofów i biegłych w sztuce lekarskiej, aby im precyzyjnie opowiedzieli o cechach klimatów (τὰς ποιότητας τῶν ἀέρων) i elementach w różnych krajach. Stawiali także pytania o to, z jakiego kraju powinno się kupować niewolników, którzy mają być sprzedani na wschodzie, aby szybko nie umarli, a z jakiego tych przeznaczonych do sprzedaży na północy. I tak po kolei wypytywali o wszystkie kraje, tak że oni posiadli wiedzę z doświadczenia, że istnieją pewne klimaty (τινὰς ἀέρας), regiony i wody, które szybko wyniszczają niewolników przeniesionych tam z innych krain²⁰.

¹⁷ Anastasius Synaita, *Quaestiones et responsiones* 28, 14.

¹⁸ Por. Anastasius Synaita, *Quaestiones et responsiones* 28, 15.

¹⁹ Anastasius Synaita, *Quaestiones et responsiones* 28, 16.

²⁰ Anastasius Synaita, *Quaestiones et responsiones* 28, 15.

Na śmiertelność niemowląt może mieć wpływ także mleko matki²¹. A na moment śmierci starszego człowieka często ma wpływ chłód i dlatego takie odejścia niejednokrotnie mają miejsce wieczorem po zapadnięciu zmroku²². Są jednak i takie zdarzenia, których bezpośrednią przyczyną jest sam Bóg. Tak było np. ze śmiercią pierworodnych w Egipcie²³. Są to jednak sytuacje sporadyczne.

Anastazy dostrzega dwie przyczyny różnych chorób (gorączka, wysypka, zapalenie płuc)²⁴. Jedną z nich to sam Bóg, który w ten sposób karci lud. Drugą przyczyną ma charakter bardziej przewidywalny, ponieważ jest związana z klimatem, przeciągami, wyziewami, kurzem, smrodem i brudem²⁵.

Z kolei dieta, odpoczynek, cisza, a nawet pewne aromaty mają pozytywny wpływ na człowieka²⁶. Od interakcji klimatu i żywności zależy także roślinność. Pewne regiony nie rodzą palm daktylowych, podczas gdy inne – gajów oliwnych, a jeszcze inne – winorośli²⁷.

Obserwacje Synaity mają na celu oczyszczenie obrazu Boga, a tym samym uwolnienie Go od oskarżeń o choroby, śmierć, brak błogosławieństwa. Nie zawsze pisze o tym *explicite*. Jednak mocny akcent na czynniki naturalne, środowiskowe pozwala wysnuć taki wniosek. Autor *Quaestiones et responsiones* przestrzega przed bluźnierczymi oskarżeniami Boga o to, za co On bezpośrednio nie odpowiada.

2. Ograniczona odpowiedzialność człowieka

Anastazego interesuje kwestia odpowiedzialności człowieka zarówno za własne czyny, posiadane cechy charakteru, jak i choroby czy epidemie. W odniesieniu do tego pierwszego zagadnienia wskazuje na dwanaście lat jako przybliżony wiek, w którym rozpoczyna się czas rozeznania²⁸.

Na pytanie, dlaczego niektórzy od dzieciństwa przejawiają pewne pozytywne cechy (łagodność, hojność, inteligencja), a inni przeciwnie

²¹ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 81, 3.

²² Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 28, 22.

²³ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 28, 7.

²⁴ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 28, 19.

²⁵ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 66, 1.

²⁶ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 81, 6-9.

²⁷ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 81, 7.

²⁸ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 12.

(okrucieństwo, skąpstwo, głupota), mnich z Synaju wymienia całą gamę przyczyn takiego stanu rzeczy. Odwołuje się do dzieła, w którym podjął szerzej tę problematykę. Nie zostało ono jednak odnalezione. Tok myślenia Anastazego jest następujący:

Ten temat był przez nas omówiony w osobnym dziele – w którym zaczynając od tej krainy, gdzie wschodzi słońce i aż po zachód, i znowu drogą okrężną od niej aż po tereny na północy, i następnie ku tej krainie na wschodzie – pokazaliśmy, że to nie Bóg jest tym, który sprawia, że jeden człowiek jest od urodzenia opanowany, inny zaś rozpustny, że jeden jest porywczy, inny zaś cierpliwy, lecz że istnieją zarówno pewne rasy i regiony, jak i koincydencja miejsc, elementów oraz klimatu (ἀέρων), a także przesilenia oraz zmiany pór roku, wreszcie zaś i przyczyny fizyczne mające konsekwencje w częściach ciał²⁹.

Tym razem Synaita próbuje wyjaśniać różnice ludzkich charakterów w oparciu o dodatkowe elementy. Oprócz czynników zewnętrznych (klimat, specyfika regionu miejsca, zmiany pór roku) wskazuje także na czynniki wewnętrzne. Tak więc – jakkolwiek Anastazy wyraźnie tego nie stwierdza – pewne predyspozycje charakterologiczne, które mogą skłaniać do grzechu albo do życia w cnocie, są w pewnej mierze wrodzone, a w pewnej zależą od czynników zewnętrznych, w tym także od klimatu.

Autor *Quaestiones et responsiones* kontynuuje tę myśl o ograniczonej odpowiedzialności człowieka, odpowiadając na pytanie o różnice między człowiekiem, który grzeszy często, a tym, który dopuszcza się grzechu sporadycznie. Sytuacja jest analogiczna według Anastazego jak w przypadku jałmużny. Inna jest nagroda dla tego, kto udziela jej często, aniżeli dla tego, kto to czyni rzadko. Synaita nie poprzestaje na tym wyjaśnieniu, ale uzupełnia je o kwestie innych czynników, które wpływają na człowieka. Píše tak:

Jednakże trzeba wiedzieć, że u Sprawiedliwego Sędziego jest wiele różnych wyroków i form odpłaty, które muszą wypełnić ci, którzy popełnili cielesne grzechy. Istnieją bowiem krainy, które wywołują ciepło w ciele w wyniku gorącego klimatu (ἐκ θερμότητος ἀέρων), gorących wód albo zaraz, jak Egipt, Etiopia i Jerycho (okolice Gomory); istnieją także narody, które albo ze

²⁹ Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 27, 1.

zwyczaju, albo z innej racji lub przyczyny są bardziej nieczyste i bezwstydne, jak Persowie czy Asyryjczycy³⁰.

Anastazy dostrzega związek grzechów cielesnych z temperaturą, klimatem i zewnętrznymi warunkami życia. Sugeruje istnienie szeregu różnych czynników, które decydują o bezwstydnym i nieczystości niektórych narodów. Nie chodzi tylko o wpływ świata przyrody. Synaita dostrzega także możliwy wpływ zwyczajów panujących w danych regionach. Sugeruje tym samym, że także środowisko ludzkie, utrwalone obyczaje mają wpływ na czynienie zła. Klimat jest w tym kontekście jednym z czynników, które mogą wpływać na człowieka i skłaniać go do częstszego popełniania grzechów.

Autor *Quaestiones et responsiones* sprzeciwia się jednak przekonaniu o zależności człowieka od gwiazd i polemizuje z poglądami astrologów oraz próbami zdjęcia z człowieka jakiegokolwiek odpowiedzialności³¹. Krytycznie także odnosi się do prób zrzucania na szatana odpowiedzialności za ludzkie czyny. On może kusić, ale nie używa przemocy. To człowiek podejmuje decyzje³².

Synaita zauważa istnienie związku między bezpłodnością a ludzkimi zachowaniami seksualnymi. Jako przedstawiciel teorii o dwóch nasieniach (męskim i żeńskim) zauważa negatywny wpływ rozpusty i prostytucji na możliwość posiadania dzieci.

2. W wielu miejscach Pisma Świętego znajdujemy termin „ziemia” na określenie ludzkiego ciała. I jak zdarza się, że ziemia odpowiednio nawadniana przynosi owoce, i zdarza się, że ziemia [mocno] nawadniana jest jałowa, tak samo dzieje się często z żeńskim łonem i z nasieniem. Kobiety rozwiązłe na skutek rozpusty i częstego współżycia odrzucają nasienie, jak to się zdarza wśród prostytutek. Trudno jest im zająć w ciążę.

3. Dlatego w różnych miejscach ludzie bogaci i żyjący w dostatku pragną mieć dzieci, ale nie mają, podczas gdy biedni często mają dużo dzieci. Natura wysuszona z powodu niedoboru, jak spragniona ziemia, natychmiast wchłania wilgoć spadającego nasienia. Tak się zdarza również żyjącym wśród nas pozbawionym środków do życia biedakom, a mianowicie wędrującym po pustyni Arabom, którym ledwo starcza na chleb, ale mają nadmiar dzieci. Ci, którzy mają najwyższe kompetencje w sprawach medycznych, twierdzą, że

³⁰ Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 35, 2.

³¹ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 30, 4.

³² Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 34, 1.

gdy mleko matki zawiera szkodliwe substancje, często może doprowadzić do śmierci dziecka.

4. Jeśli jednak wcielisz się w rolę przeciwnika i powiesz mi: *Jak to możliwe? Czy płodność i bezpłodność, życie i śmierć człowieka nie zależą od Boga?*, ja ci odpowiem, że to, co dzieje się zgodnie z porządkiem natury za pośrednictwem rzeczy stworzonych, elementów, klimatu (ἀέρων), płynów ustrojowych, mieszanek, wód, mleka, nie dzieje się bez woli Boga. Dzięki Jego woli i uprzedniej wiedzy każde stworzenie otrzymało od Niego, od początku, swoje właściwości i naturalne działania³³.

Wymieniając szereg czynników mających wpływ na ludzką płodność, Synaita nie dokonuje ich ewaluacji. Żadnemu z nich nie przyznaje absolutnego pierwszeństwa. Koncentruje się raczej na podkreślaniu ich wielości i różnorodności.

Analogicznie jak w przypadku chorób, także epidemie w przekonaniu Anastazego mają dwie różne przyczyny. Jedne są ostrzeżeniem od Boga, podczas gdy inne spowodowane są klimatem i najczęściej zdarzają się na wiosnę, na terenach przeludnionych, pełnych wilgoci i zalesionych³⁴. Mnich z Synaju dostrzega związek między epidemią a klimatem, porą roku, populacją zamieszkującą dany region, zalesieniem oraz wilgocią. Polemizuje w tym kontekście z poglądem jakoby istniał związek między wiarą i moralnością ludzi a epidemiami.

Przecież wiadomo, że wiele regionów pustynnych i bardzo suchych, zamieszkałych przez bezbożników i heretyków, nigdy nie zostało dotkniętych żadną zarazą. Czy należy mniemać, że dzieje się tak ze względu na prawość tych, którzy zamieszkują te tereny? Z pewnością nie. Przyczyn należy szukać w połączeniu suchego i zdrowego klimatu (ξηρῶν καὶ ὑγιωποῦν ἀέρων). Jednak nikt, kto słyszy nasze wypowiedzi o epidemii wywołanej przez klimat (ἐξ ἀέρων), nie powinien mniemać, że twierdzimy, że dokonuje się to bez woli Boga (por. Mt 10,29). Słyszeliśmy bowiem tego, który twierdził: Dwa wróble są sprzedawane za asa, a żaden z nich nie spadnie na ziemię bez Mojego Ojca, który jest w niebiosach. Dlatego wszystko, co klimat (ἀέρες) i cała stworzona rzeczywistość powodują zgodnie z porządkiem natury, dzieje się z boskiego nakazu³⁵.

³³ Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 81, 2-4.

³⁴ Por. Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 66, 2.

³⁵ Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones* 66, 2-4.

Pojawiające się epidemie nie pozwalają na krytyczną ocenę moralności czy religijności ludzi. To klimat, a nie herezja czy bezbożność wywołuje zarazy. Chociaż nie dzieje się to bez wiedzy Boga, to jednak najczęściej o epidemiach decydują czynniki zewnętrzne.

Anastazy Synaita zajmuje zrównoważone stanowisko w kwestii odpowiedzialności człowieka za czyny. Z jednej strony nie zrzuca jej na szatana lub gwiazdy, z drugiej natomiast ma świadomość, że czynniki zewnętrzne, także klimat mają wpływ na podejmowane przez człowieka decyzje.

3. Podsumowanie

(1) Refleksja Synaity nad klimatem ma charakter teologiczny. Pozwala na oczyszczenie obrazu Boga i na doprecyzowanie odpowiedzialności człowieka za czyny i zdarzenia, które są jego udziałem. Można więc potraktować tę myśl jako wprowadzenie do teodycei, ponieważ jeśli nie Bóg odpowiada bezpośrednio za negatywne doświadczenia człowieka, to znaczy, że odpowiedzi na pytanie, dlaczego cierpienie, należy szukać gdzie indziej, usprawiedliwiając tym samym Boga.

(2) Autor *Quaestiones et responsiones* ponad dwadzieścia razy odwołuje się do kwestii związanych z klimatem. Wspomina o zmianach klimatycznych, o cechach klimatów, o różnych ich rodzajach oraz o ich wpływie na człowieka. Trzeba więc przyznać, że w tym obszarze jest on jednym z prekursorów teologii interdyscyplinarnej.

(3) Długość życia, choroby, epidemie w zdecydowanej większości przypadków są w przekonaniu Anastazego z Synaju związane z klimatem i dietą a nie moralnością czy wyznawaniem prawdziwej religii. Wniosek ten mógłby bez modyfikacji znaleźć miejsce w podręcznikach do teologii naturalnej, co przekonuje do proroczego, wyprzedzającego myślenia Synaity w tej materii.

(4) Współczesne zainteresowanie klimatem ma także wymiar teologiczny. Nie chodzi tylko o ochronę dzieła stworzenia, ale także o dostrzeżenie wpływu różnic klimatycznych na człowieka oraz na przyrodę ożywioną i nieożywioną. Choć dziś częściej stawia się pytanie o przyczynę tych różnic, szukając jej w moralnych nadużyciach społeczeństw, to jednak refleksja teologiczna Synaity może być rozwijana w przynajmniej trzech kierunkach. Po pierwsze, pozwala na powiązanie zagadnień ekologicznych z budowaniem poprawnego obrazu Boga. Po drugie, patrząc z perspektywy współczesnych sporów, uwrażliwia na związek między

dewastacją środowiska naturalnego a cierpieniem człowieka, co stanowi ważny obszar teologii miłosierdzia rozumianej jako „leczenie ran”. Po trzecie, buduje szeroki kontekst dla inkulturacji nauczania Kościoła, ponieważ wskazuje na rolę różnych czynników klimatycznych dla postaw i zachowań ludzkich.

(5) Wydaje się, że myśl Anastazego dostarcza również poważnych argumentów współczesnej teologii ewolucyjnej. Pozwala ona bowiem na umiejscowienie w starożytnej tradycji jej kluczowego twierdzenia o autonomii praw przyrody³⁶. Jeśli bowiem – a Synaita pozwala na takie myślenie – nie tylko człowiek, ale i natura została stworzona przez Boga i obdarzona wolnością, to nie ma problemu z teologiczną akceptacją ewolucyjnego rozwoju świata z wszystkimi tego konsekwencjami. Bóg pozostaje wtedy przyczyną pierwotną, ale nie steruje bezpośrednio aplikacjami poszczególnych reguł ewolucyjnych.

Bibliography

Sources

Anastasius Sinaita, *Quaestiones et responsiones*, ed. M. Richard – J.A. Munitiz, Turnhout – Leuven 2006, tł. J.A. Munitiz, Anastasios of Sinai, *Questions and Answers*, Turnhout 2011, tł. S. Rinaldi, Anastasio Sinaita, *Domande e riposte bizzarre*, Bologna 2018, tł. M. Gilski – D. Piasecki, Anastazy Synaita, *Pytania i odpowiedzi*, Kraków 2023.

Anastasius Sinaita, *Sermones duo in constitudinem hominis secundum imaginem Dei, necnon opuscula adversus monotheletas*, ed. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 1985.
Anastasius Sinaita, *Viae Dux*, ed. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 2006.

Studies

Anastazy Synaita, *Homilia na temat Psalmu VI*, tł. D. Piasecki, „Vox Patrum” 88 (2023) s. 249-276.

Binggeli A., *Anastase le Sianïte: Récits sur le Sinai et Récits utiles à l'âme. Edition, traduction, commentaire*, Paris 2001.

Drzyżdżyk S. – Gilski M., *Koncepcja jałmużny w Quaestiones et responsiones Anastazego Synaity*, „Vox Patrum” 79 (2021) s. 99-112.

³⁶ W. Grygiel – D. Wąsek, *Teologia ewolucyjna. Założenia – problemy – hipotezy*, Kraków 2023.

- Drzyżdżyk S. – Gilski M., *Niezwykłe historie z udziałem dzieci w apoftegmatkach Anastazego z Synaju*, „Vox Patrum” 89 (2024) s. 175-186.
- Franciszek, *Adhortacja apostołska „Laudate Deum”*, Poznań 2023.
- Franciszek, *Encyklika „Laudato si”*, Kraków 2015.
- Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostołska „Querida Amazonia”*, Poznań 2020.
- Grabińska T., *Bezpieczeństwo ekologiczne według Laudato si’ w perspektywie nauczania Jana Pawła II*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań. Źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si’*, red. J. Poznański – S. Jaromi, Kraków 2016, s. 55-65.
- Grygiel W. – Wąsek D., *Teologia ewolucyjna. Założenia – problemy – hipotezy*, Kraków 2023.
- Jaromi S., *Ekologia integralna i franciszkańska*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań. Źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si’*, red. J. Poznański – S. Jaromi, Kraków 2016, s. 127-130.
- Kapron K., *Poludniowoamerykańskie praźródła encykliki Laudato si’*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań. Źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si’*, red. J. Poznański – S. Jaromi, Kraków 2016, s. 30-33.
- Leśniewski K., *Inspirujący wpływ Patriarchy Bartłomieja I na Encyklikę Laudato si’*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań. Źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si’*, red. J. Poznański – S. Jaromi, Kraków 2016, s. 69-75.
- Pertini C., *Terra futura. Rozmowy z papieżem Franciszkiem o integralnej ekologii*, Lublin 2021.
- Piasecki D., *Mysterium mortis w ujęciu Anastazego Synaity*, „Vox Patrum” 75 (2019) s. 543-557.
- Piasecki D., *Pastoralne wskazania Anastazego Synaity na podstawie wygłoszonej homilii Oratio de Sacra Synaxi*, „Vox Patrum” 79 (2021) s. 347-362
- Przyszychowska M., *Czy O definicjach (Liber de definitionibus) Pseudo-Atanazego z Aleksandrii to drugi rozdział Przewodnika (Viae Dux) Anastazego z Synaju?*, „E-Patrolagos” 4/1 (2019) s. 50-92.
- Uthemann K.-H., *Anastasios Sinaites. Byzantinisches Christentum in den ersten Jahrzehnten unter arabischer Herrschaft*, t. 1-2, Berlin – Boston 2015.